

Presentacions

Joaquim Nadal

Conseller de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya

El seminari de la tardor del 2007 sobre aquest tema va ser un èxit. Va aixecar una gran expectació, va aconseguir una gran participació i va tenir un elevat nivell de les contribucions i una radical actualitat de les aportacions i els plantejaments. Era indispensable publicar-ne els treballs, com ho fem ara, perquè és un compendi de la temperatura dels estudis sobre el paisatge i una bona orientació per definir les corresponents polítiques.

Anàlisis i polítiques, vet aquí un maridatge imprescindible per abandonar el debat merament teòric i entrar en el terreny de l'acció i de la intervenció.

Intervenir en el paisatge és un tema delicat, però és un repte imprescindible. Es tracta d'abordar el conjunt de les actuacions en el territori de forma integrada i amb una visió global, que no abandoni cap parcel·la i que no deixi esfilagarsar-se el paisatge en capes residuals que no s'entenen i que agredeixen el més elemental sentit comú.

Cal, és clar, tenir clares unes quantes coses abans d'entrar en aquest terreny. Sobretot, que la noció de paisatge és relativament recent i que l'observació de la realitat física del territori va ser, durant segles, molt instrumental i molt poc poètica, per no dir gens cultural. L'elaboració del paisatge és una barreja de conceptes que agermanen els espais naturals i la seva observació, els paisatges transformats per la corresponent intervenció de l'home, i les lectures cultes, les elaboracions intel·lectuals que, com a espais de la memòria, recent o remota, poden suscitar els paisatges amb contorns definits que ens són familiars.

Convé també aclarir que, en la concepció del medi, el medi natural esdevé sovint un concepte parcial, sectorial, excloent, en un cert sentit, mentre que el concepte de paisatge és inclusiu i es planteja d'analitzar, corregir i intervenir en tots els àmbits del territori, més clarament interpretat com la permanent interacció entre el medi natural i el medi humà, que són indestruïbles i que no es poden pas plantejar com a incompatibles.

Aquesta és la qüestió clau que ens presenta el repte d'harmonitzar les dades espacials i temporals. El paisatge no es pot fixar de forma inalterable. Els paisatges són sòlides sedimentacions, però no espais immutables, i les capes que s'hi detecten ens posen davant d'una realitat complexa que no admet la impostura intel·lectual de situar-nos en la comparació de paisatges distanciats en el temps sense prendre com a dades les de l'evolució cronològica, social i territorial, i també econòmica, que en determina la progressiva transformació.

El repte, com es veu, és descomunal perquè ens situa davant d'una tasca ingent que no pot ser ni arbitrària ni doctrinària, i que ens reclama la flexibilitat necessària per saber respondre al repte de rellevar el paisatge de les incrustacions impròpies, de les excrescències residuals, de les inèrcies acumulades i, alhora, deixar que s'acosti tant com sigui possible a una visió elemental, quasi natural, que és impossible però que admet tota mena d'aproximacions.

Una intervenció culta i dirigida pot tenir unes certes dosis d'artificialitat antròpica, però segurament pot donar més bons resultats que algunes pràctiques deixades anar que propugnen per als espais residuals dels anomenats tercers paisatges una mena de *laissez-faire* que derivaria, amb tota seguretat, en una perversió bàrbara dels paisatges resultants.

Estic segur que aquesta publicació ens situa davant del repte incontestable d'abordar les qüestions del paisatge des d'una concepció estructural i complexa del territori, i no com l'última capa artificiosament incorporada sobre la realitat acumulada preexistent.

Jordi Sargatal

Àrea de Territori i Paisatge de l'Obra Social de Caixa Catalunya

El paisatge és l'aspecte que té el territori, o el que li donem; és, per fer-ho més gràfic, el pentinat que li han fet les condicions naturals, sovint juntament amb la intervenció dels humans, que ha pujat força de grau en els darrers segles, almenys a casa nostra. De totes maneres, podríem convenir que, a grans trets, existeixen dos tipus de paisatges, els naturals i els humanitzats.

A la Terra queden ben pocs llocs amb paisatges naturals, intocats per la mà de l'home. I, a Catalunya, encara menys. Potser només algun penya-segat interior o litoral s'ha salvat de la petja humana. Per tant, a Catalunya pràcticament només podem parlar de paisatges humanitzats, encara que alguns tinguin una aparença ben natural, com poden ser certs boscos, estanys o muntanyes, però a tots ells hi ha hagut aprofitaments, dessecacions, afavoriment de pastures o equipaments humans, és a dir, intervencions suaus i lentes fa anys, i sovint brutals i ràpides en els darrers decennis. Així hem aconseguit esperrucar alguns paisatges, enlletgint-los i empobrint-los estèticament i ecològicament.

Però tot és molt subjectiu i, a més, variable en el temps. El que per alguns és un paisatge malmès, per altres potser és un paisatge productiu i ric. Com a exemple extrem, podríem posar les extensions d'hivernacles, petites i escalonades al Maresme i immenses i extravagants a Almeria.

Per això és importantíssim disposar d'indicadors fiables i ben establerts que permetin mesurar una sèrie de constants per poder avaluar l'estat de conservació i l'eficàcia de la gestió dels paisatges. De la mateixa manera que ens posem el termòmetre per conèixer la temperatura corporal, o ens fem analítiques diverses per saber el nostre grau de salut, és bo que als paisatges, al medi natural, també puguem disposar de sistemes de control i d'avaluació.

Sempre que parlem de paisatge no em canso de repetir que a part de voler tenir uns paisatges bonics, també han de ser vius, coses totalment

compatibles i que en el fons multipliquen les emocions. Les postes de sol a la sabana africana serien igualment boniques, però els milers de nyus, gaseles i zebres hi afegeixen emoció. Igualment passa a les nostres zones d'aiguamolls, que multipliquen l'interès si a part de les estètiques extensions enaiguades s'hi afegeixen les volades d'ànecs, agrons i cigonyes. És evident que la fauna dóna vida als paisatges.

Esperem que les Jornades sobre Indicadors, organitzades sàviament per l'Observatori del Paisatge, i la publicació que teniu a les mans serveixin per avançar en aquest llarg camí, magistralment traçat per la feina diària de l'esperat i necessari Observatori, fins a arribar al país equilibrat i endreçat que volem. I que el camí estigui ben envoltat de paisatges bonics i vius, i que els ramats i els camps i els boscos productius i plens d'ales de papalones i d'ocells, ens recordin la necessitat de mantenir viu aquest escenari que és el nostre país, un dels bocins de la Terra, el nostre planeta, que els humans no tenim cap dret a empobrir, ni enlletgir, ni devastar. Per molts anys i per tots els paisatges.

Riccardo Priore

Director de la Xarxa Europea d'Ents Locals i Regionals per a l'Aplicació del Conveni Europeu del Paisatge (RECEP)

Aquest llibre és el resultat del Seminari Internacional Indicators de Paisatge: Reptes i Perspectives, celebrat el novembre del 2007, que va tenir l'encert d'encetar un debat a l'entorn de les dificultats metodològiques i dels problemes vinculats a les diferents maneres de valorar els paisatges a Europa. En aquest sentit, cal destacar que el seminari va representar un punt d'inflexió a l'hora d'afrontar aquesta problemàtica. En efecte, l'encert rau en el fet que s'ha iniciat el debat sense imposar un mètode d'avaluació com a punt de partida, ni una jerarquia dels paisatges en funció dels seus valors objectius. I és que en aquest camp sabem perfectament que la majoria d'aquests valors correspon a percepcions sempre diferents i, sens dubte, subjectives, que en alguns casos són impossibles d'abastar. Així, doncs, els objectius del seminari són debatre a l'entorn dels indicadors de paisatge de manera multidisciplinària i oberta, i posar en comú les diferents experiències de l'àmbit europeu.

Els indicadors són necessaris a l'hora de seguir periòdicament l'evolució i l'estat dels paisatges, la satisfacció de la població amb el seu entorn, així com l'efectivitat de les iniciatives públiques i privades en la millora dels paisatges des de les noves polítiques en la matèria endegades a Catalunya i a molts països europeus. Atesa la seva significació social, doncs, considero que el tema dels indicadors representa un dels aspectes que, més enllà de les importants publicacions científiques sobre la matèria, mereixen (potser més que cap altre) convertir-se en un objecte de debat públic, a escala europea, a partir d'un enfocament polític i alhora multidisciplinari.

El debat també està motivat per les creixents adhesions de governs i representants de la comunitat científica al concepte de paisatge que defensa el Conveni europeu del paisatge. Aquest tractat internacional defineix el paisatge com una zona o àrea tal com la perceben les poblacions locals, el caràcter de la qual és resultat de l'acció de factors naturals i culturals. Aquesta definició, que de moment han acceptat trenta estats europeus,

ens obliga a replantejar-nos diferents enfocaments i a enfrontar-nos a problemes que fins ara mai no s'havien posat damunt la taula. En efecte, el paisatge ja no es limita a la natura o a un entorn cultural bonic, és a dir, a “objectes” mesurables en funció de la seva història, estat o perspectives d'evolució. Segons el Conveni, el paisatge és el resultat de la percepció que la població de cada lloc pugui tenir d'aquests objectes i del context en què s'integren. Així, doncs, definir indicadors que assumeixin els principis del Conveni implica dissenyar eines que no es basin només en l'avaluació quantitativa o qualitativa d'elements materials, sinó que puguin reflectir també les aspiracions de la població pel que fa a les característiques paisatgístiques dels seus entorns vitals. Aquest factor ens obliga a adaptar-nos constantment a la diversitat de percepcions i apreciacions, i a la manera com evolucionen en el temps i l'espai, com també a valorar les diferències en els models i els mediadors culturals, tot acceptant, per exemple, que el que en un lloc concret i en un moment determinat s'admet com un bon indicador de la qualitat del paisatge potser l'endemà o en un altre indret ja no rep la mateixa consideració.

El Conveni confia a les autoritats locals i regionals importants responsabilitats, que es justifiquen per la proximitat de les autoritats descentralitzades a les persones o, més ben dit, i fent servir l'expressió del Conveni, per la seva capacitat de satisfer les aspiracions de la població amb relació a les característiques paisatgístiques del seu entorn. En aquest sentit, és urgent que les autoritats locals i els seus representants electes s'impliquin en els debats públics i en les decisions preses amb relació als aspectes paisatgístics. I aquesta necessitat sorgeix del fet que les autoritats locals i regionals, a la major part d'estats europeus, tenen la facultat de prendre decisions de gran transcendència sobre la dimensió paisatgística de la nostra vida quotidiana. Al seu torn, els poders centrals han d'impulsar i ajudar les autoritats descentralitzades a prendre les regnes del paisatge d'una manera respon-

sable i a fer-ho, per descomptat, respectant els principis i les normes generals. En definitiva, els polítics dels àmbits local i regional han d'actuar amb ple coneixement de causa i amb el convenciment que la qualitat del paisatge representa també una oportunitat política. Convé, doncs, que no siguin considerats simplement “mostres” representatives en el marc d'estudis o enquestes sobre el paisatge, sinó que han de rebre la consideració de líders responsables de polítiques i projectes vinculats al paisatge pensats per protegir, gestionar i planificar la dimensió paisatgística de les seves comunitats.

Joan Nogué

Director de l'Observatori del Paisatge de Catalunya

Les noves polítiques de paisatge impulsades a Catalunya i a molts països europeus necessiten indicadors que permetin seguir periòdicament l'evolució i l'estat dels paisatges, la satisfacció de la població amb el seu paisatge, així com l'efectivitat de les iniciatives públiques i privades dissenyades per millorar-los. El debat sobre quins han de ser aquests indicadors de paisatge és avui ben viu arreu, però encara no està resolt. Són diversos els factors que el fan realment complex: la transversalitat del concepte de paisatge, que engloba les dimensions naturals i culturals, així com una dimensió perceptiva individual i social; la relativa novetat del paisatge com a objecte de l'ordenació del territori i del planejament urbanístic, i la necessitat de disposar d'una llista d'indicadors rigorosos que siguin aplicables i comprensibles per a la societat en el seu conjunt.

És per tot plegat que l'Observatori del Paisatge de Catalunya, amb el patrocini del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya i la col·laboració de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, l'Àrea de Territori i Paisatge de l'Obra Social de Caixa Catalunya i la Xarxa Europea d'Ents Locals i Regionals per a l'Aplicació del Conveni Europeu del Paisatge (RECEP), va organitzar a Barcelona, els dies 29 i 30 de novembre del 2007, el Seminari Internacional Indicadors de Paisatge: Reptes i Perspectives. Aquest seminari va reunir experts de diferents punts d'Europa que van presentar, des de contrastades perspectives disciplinàries, diverses visions sobre quins han de ser els indicadors de paisatge aplicables a les noves polítiques de paisatge. Gràcies al patrocini de l'Àrea de Territori i Paisatge de l'Obra Social de Caixa Catalunya, aquest llibre, el primer de la sèrie 'Eines' dins la col·lecció "Plecs de Paisatge", ens presenta ara les principals aportacions exposades en l'esmentat seminari.

El llibre, seguint a grans trets l'estructura del seminari, s'organitza en quatre blocs. El primer bloc té un caràcter introductori i, en línies generals, exposa la visió que sobre el tema tenen unes quantes disciplines. Josepa Bru,

professora de Geografia Humana de la Universitat de Girona, amb l'aportació “Què són i què pretenen els indicadors?”, reflexiona sobre els orígens històrics i la raó de ser dels indicadors. La segueixen tres visions dels indicadors de paisatge procedents de diferents perspectives disciplinàries: l'ecologia del paisatge, la geografia social i l'economia. Aquestes tres són a càrrec, respectivament, d'Almo Farina, de la Universitat d'Urbino, amb un capítol titulat “Indicadors ecològics per a la valoració del paisatge: una perspectiva ecosistèmica”; d'Yves Luginbühl, geògraf i investigador del Centre Nacional de la Recerca Científica de França, amb el capítol “Indicadors socials del paisatge”, i de Francesco Marangon, de la Universitat d'Udine, i Tiziano Tempesta, de la Universitat de Pàdua, amb un capítol que porta per títol “La valorització econòmica del paisatge. Una proposta d'indicadors”.

El segon bloc se centra en experiències concretes d'aplicació d'indicadors de paisatge a l'Estat espanyol. L'inicia Pere Sala, coordinador tècnic de l'Observatori del Paisatge de Catalunya, amb el capítol “Els indicadors de paisatge de Catalunya”. El segueixen Jesús Rodríguez, del Centro de Estudios Paisaje y Territorio d'Andalusia, i Arsenio Villar, de la Universitat de Sevilla, amb un capítol titulat “L'evolució dels paisatges andalusos entre el 1956 i el 1999: anàlisi a través d'indicadors”. A continuació, Joan Marull, tècnic de Barcelona Regional, aporta una visió ecològica dels indicadors de paisatge amb “El tractament del territori com a sistema. Metabolisme social, transformació del paisatge i ordenació del territori”. Finalment, Ana María Ayuso i Alexandra Delgado, de l'Observatori de la Sostenibilitat a Espanya, exposen l'ús dels indicadors en aquest ens, en el capítol “Els indicadors de paisatge: un nou repte per a la sostenibilitat”.

El tercer bloc exposa les principals experiències europees en indicadors de paisatge. L'inicien Hans Farjon i Leon Crommentuijn, ambdós de l'Agència d'Avaluació Ambiental dels Països Baixos, i Nickie van der Wulp d'Alterra, amb el capítol “Programa de seguiment de la percepció i l'apreciació del

paisatge als Països Baixos”. A continuació, Sergio Malcevschi, de la Universitat de Pavia, i Giancarlo Poli, de la regió d’Emília-Romanya, presenten el cas italià en la contribució “Indicadors per a la gestió sostenible del paisatge: algunes experiències i propostes italianes”. La segueix un capítol sobre la interessant experiència britànica en el camp dels indicadors de paisatge, de la mà de Claire Hagggett, de la Universitat de Newcastle, i Duncan Fuller i Helen Dunsford, de la Universitat de Northúmbria, amb el títol “La tranquil·litat com a indicador de paisatge”. Tanca el bloc la contribució d’Andrew Baker, de Natural England, amb un text que porta per títol “Countryside Quality Counts: un indicador per analitzar l’evolució del caràcter del paisatge anglès en el període 1990-2003”.

El quart i últim bloc, compost únicament per dues contribucions, incorpora el tema de la comunicació dels indicadors de paisatge. L’inicia l’aportació de Marta Rizo, de la Universitat Autònoma de la Ciutat de Mèxic, i Jordi de San Eugenio, de la Universitat de Vic, amb el títol “Aportacions de la teoria de la comunicació a l’estudi transversal del paisatge. Una proposta d’indicadors”. Al seu torn, Xavier Duran, director del programa *El medi ambient*, de Televisió de Catalunya, exposa el capítol “Els indicadors de paisatge en els mitjans de comunicació”.

Som conscients que, tot i la qualitat i diversitat dels capítols enunciats, el tema no queda tancat, ans al contrari. I no podia ser d’altra manera, tenint en compte que encarem un tema que és objecte d’un gran nombre i diversitat de metodologies en funció de l’origen disciplinari, el context acadèmic i la pràctica professional. En qualsevol cas, el que sí que mostra el llibre, a imatge i semblança dels debats suscitats en l’esmentat seminari, és la voluntat d’obertura de la comunitat científica i una ànsia de diàleg interdisciplinari i metodològic impensable fa uns anys. N’és un clar exemple el consens amb relació a la conveniència de combinar indicadors de paisatge de caire quantitatiu amb d’altres de caràcter més qualitatiu, o la constatació que,

avui, els indicadors es mouen clarament en una interfície entre la ciència i la gestió, és a dir, entre la generació de coneixement i l'aplicació de polítiques territorials i del paisatge en el marc d'uns determinats objectius de qualitat paisatgística.

No volem deixar de ressaltar el particular interès que té per a l'Observatori del Paisatge de Catalunya el tema dels indicadors. Catalunya, en efecte, necessita indicadors de paisatge per múltiples i consistents raons. En primer lloc, per posar-los al servei de les polítiques de paisatge que endega la Generalitat de Catalunya i per avaluar l'eficàcia dels seus objectius i iniciatives. En segon lloc, per completar els catàlegs de paisatge de Catalunya. Com ja és sabut, l'Observatori del Paisatge està elaborant els set catàlegs de paisatge de Catalunya creats per la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge amb la finalitat de conèixer la diversitat paisatgística de Catalunya, els seus valors (patents i latents), així com la seva evolució. És justament per seguir amb atenció aquesta evolució que es fa necessari disposar d'una graella d'indicadors. Finalment, necessitem indicadors de paisatge per poder donar resposta, quan s'escaigui, al que preveu la Llei. Tal com el lector ja deu saber, la Llei del paisatge de Catalunya estableix que l'Observatori del Paisatge ha d'elaborar cada quatre anys un informe sobre l'estat del paisatge a Catalunya. La preparació d'aquest document, pioner a l'Estat espanyol i amb escasses referències a escala europea, requereix una llista d'indicadors que permeti avaluar, entre altres aspectes, l'estat del paisatge, la seva evolució, les polítiques de paisatge desenvolupades per les institucions públiques i el grau de consciència i satisfacció paisatgística de la població. I tot plegat sense oblidar que els indicadors de paisatge han de contribuir a conscienciar i educar la ciutadania, tot afavorint una participació informada en la presa de decisions.

Esperem que la publicació d'aquest llibre ajudi el nostre país, Catalunya, a enfilat correctament aquesta qüestió i contribueixi també, de passada, a aclarir un debat ben viu avui arreu d'Europa.